

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2023 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2023 Vol. 1

**www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz**

MUNDARIJA

MATNSHUNOSLIK. MANBASHUNOSLIK

Aftondil Erkinov

Navoiyning Metropoliten muzeyi devoni
qo'lyozmasi va uning tarkibi masalasi (905/1499-
1500-yil, xattot – Sultonali Mashhadiy) 4

Kemal Yavuz Ataman

Babürşah ve Küreselleşen Hindistan 21

ADABIYOTSHUNOSLIK

Ilyos Ismoilov

Iskandar mavzusining ilk diniy-tarixiy manbalari 35

Ülkər Baxşiyeva

Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə” poemasının
bədn-estetik xüsusiyyətləri 53

Ozoda Tojiboyeva

“Tarje’bandi Xomisa” – Alisher Navoiyga
izdoshlik mahsuli 66

LINGVISTIKA

Samixon Ashirboyev

Alisher Navoiy nasriy asarlarida qo'shma gap
transformatsiyasidagi sodda gaplar sintaksisi 79

Farhad Rahimi

Nezrali'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğünün
Değerlendirilmesi 92

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)
Isa Habibeyli (Ozarbayjon)
Seyhan Tanju (Turkiya)
Almaz Ulvi (Ozarbayjon)
Benedek Peri (Vengriya)
Vahit Turk (Turkiya)
Teymur Kerimli (Ozarbayjon)
Eunkyung Oh (Koreya)
Nazef Shahrani (AQSh)
Boqijon To'xliyev
Muhammadjon Imomnazarov
Bilol Yujel (Turkiya)
Qosimjon Sodiqov
Zulxumor Xolmanova
Mustafa O'ner (Turkiya)
Nurboy Jabborov
G'aybulla Boboyorov
Kimura Satoru (Yaponiya)
Imran Ay (Turkiya)
Aftondil Erkinov
Nadir Mamadli (Ozarbayjon)
Rashid Zohidov
Otabek Jo'raboyev
Bulent Bayram (Turkiya)
Qo'ldosh Pardayev
Nodirbek Jo'raqo'ziyev
Oysara Madaliyeva
Hilola Nazirova

Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə” poemasının bədii-estetik xüsusiyyətləri

Ülkər Baxşıyeva¹

Özet

Nizaminin bütün əsərlərində olduğu kimi “İskəndərnamə” poemasında da milli-tarixi dəyərlərə, o cümlədən tarixi həqiqətlərin harmoniyasının qorunmasına xüsusi əhəmiyyət vermişdir. Bu sırada “İskəndərnamə” poemasının baş qəhrəmanı İskəndər obrazının tarixi şəxsiyyət tipində dəyərləndirilməsi diqqətdən yayınmır. Dahi Nizami İskəndər obrazını təcəssüm edərkən millətçilik ideyalarına qarşı çıxır, Firdovsinin İskəndərə olan münasibətinin qeyri-etik millətçi ruhuna tənqidi yanaşır. Məqalədə bu cəhətə xüsusi yer ayrılış, Nizami Gəncəvinin İskəndərə olan münasibətindəki mənəvi-əxlaqi yanaşmanın reallıqları təhlil edilmişdir. Bildiyimiz kimi N.Gəncəvi Firdovsinin Şərq ədəbiyyatındakı mövqeyinə və onun “Şahnamə” poemasına yüksək dəyər vermişdir. Nizami “Şahnamə” poemasının bədii-tarixi keyfiyyətlərinin üstünlüklərindən danışsa da, tarixi reallıqların və şəxsiyyət amilinin düzgün qiymətləndirilməməsinə görə Firdovsini qınaq obyektinə çevirir. Təhlil prosesində İskəndərə münasibətdə Nizami doğruluğunun Firdovsi saxtakarlığından üstünlükləri üzə çıxarılır və Nizaminin bir türk yazarı olaraq tarixi həqiqətlərə sadıqlığı diqqət mərkəzində saxlanılır. Nəticə olaraq Firdovsinin “Şahnamə”sində İskəndərə münasibətdə formalaşmış saxta düşüncələr əhəmiyyətsizləşdirilir və bu düşüncələri Nizaminin “İskəndərnamə”sindəki real-tarixi İskəndər obrazı əvəzləyir.

Açar sözlər: Nizami, “İskəndərnamə”, İskəndər, poema, Firdovsi, tarix.

Giriş

Tədqiqatçılar Nizaminin ömrünün sonlarına doğru yazdığı “İskəndərnamə” məsnəvəsini onun yaradıcılığının yekunu sayırlar. Lakin məsələ heç də onunla bağlı deyildir ki, Nizami daha çox

¹ *Ülkər Elman qızı Baxşıyeva* – filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, ADPU-nun Filologiya fakültəsinin Ədəbiyyatın Tədrisi Texnologiyası kafedrasının baş müəllimi.

E-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5994-2356

Alıntı için: Baxşıyeva, Ü. E. 2023. “Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə” poemasının bədii-estetik xüsusiyyətləri”. *Oltin bitiglar* 1: 53-65.

yaşasa idi, yeni məsnəvilər yazmayacaqdı. Əlbəttə, yaradıcı təfəkkürə malik olan insanda düşüncəsinin son anına qədər bu və ya digər şəkildə yaratmaq əşqi olur. Lakin Nizami “İskəndərnamə” ilə “Xəmsə”də nəzərdə tutduğu bədii-fəlsəfi ideya xəttini tamamlayaraq, ona yekun vurmuşdur. Bu cəhətdən, “İskəndərnamə” şairin bütün məsnəviləri içərisində istər həcm, istər ideya-məzmun, istərsə də bədii-estetik keyfiyyətləri baxımından möhtəşəm və əzəmətli abidədir.

Aleksandr Makovelskiyə görə, *“İskəndərnamə” mütəfəkkir şairin gələcək nəsil üçün yazdığı, bir növ, öyüd və vəsiyyətdir. O, bu əsərdə öz həyat təcrübəsinə və duyub düşündüklərinə yekun vurur* [Makovelski 1947, 52].

Nizaminin bütün əsərləri, o cümlədən sonuncu məsnəvisi onun həm milli, həm insani, həm şair, həm də filosof kimliyini öyrənmək baxımından əvəzsiz qaynaqdır. Bu cəhətdən, Şərq ədəbiyyatı tarixinə mənəvi-idraki kamillik harmoniyası (ahəngi, nizamı, kosmosu) gətirmək istəyən şair elə yaradıcılığının başlanğıcından Firdovsinin və digər şüubilərin ədəbiyyatda və ictimai şüurda yaratdıqları eybəcər millətçilik ideyalarına qarşı çıxmış, öz əsərləri ilə Şərq poeziyasını, Şərq bədii-fəlsəfi düşüncəsinin millətçilik ab-havasından təmizləməyə, bu düşüncənin ilahi-insani dəyərlərə xidmət etməsini istəyirdi. Bir mömin müsəlman olan Nizami Gəncəvi Allahın insanları bərabər yaratdığına, onlara eyni insani haqlar bəxş etdiyinə dərinləndirilmiş inanmış, millətlər, irqilər, cinslər, sosial təbəqələr və s. arasındakı fərqləri Uca Allahın insan qarşısında qoyduğu sınaqlar kimi qəbul etmişdir. Sənətkar ilahi ədalətə inanmış, insanların millətindən asılı olmayaraq öz düşüncə və davranışlarında həmin ədalətə əsaslanmalı olduqlarını, yer üzündə xoşbəxtliyin yalnız ilahi ədaləti uca tutmaqla mümkün olduğu düşünmüşdür. Sənətkarın öz qəhrəman obrazlarında təcəssüm etdirdiyi “kamil insan” xarakterinin əsas düşüncə və davranış ölçüsü ilahi ədalətdir. Lakin Nizaminin ədəbiyyat məkanına qədəm qoyduğu vaxtda Şərq ədəbiyyatı və ictimai düşüncəsində milliyyətçilik, milli egoizm düşüncələri dərinləndirilmiş kök salmış, islami ümmətçilik, yəni hamınının milliyyətdən asılı olmayaraq insan olması ideologiyası real olaraq arxa plana keçmişdi. Bu vəziyyətin yaranmasında Firdovsi çox böyük rol oynamışdı. Çünki Firdovsi adi bir sənətkar olmamış, istedadlı, bədii yaradıcılıq qabiliyyəti ona “Şahnamə” kimi, sözün həqiqi mənasında, nəhəng bir abidəni meydana çıxartmağa imkan vermişdi. Firdovsi bu əsəri ilə Şərq epik şeir tarixində müsbət və mənfi olmaqla iki dərin və silinməz

istiqlal, əbədi yaratmışdır:

Birincisi, o, şahların tarixindən elə bir əsər yazmışdır ki, bu əsər yüzillər boyunca digər "Şahnamələr" üçün mənbə, qaynaq və nümunə rolunu oynamışdır. Bu, Firdovsinin Şərq ədəbiyyatı tarixində inkarolunmaz müsbət xidmətidir.

İkincisi, o, "Şahnamə" kimi nəhəng bədii sənət abidəsini əsasən iki etnos – ərəblərə və türklərə qarşı nifrət və kin qaynağına çevirməklə Şərq ədəbiyyatında son dərəcə eybəcər, antihumanist bir ədəbi yolu əsrlər boyunca davam edən ənənəyə çevirmişdir.

Əvvəlki hissələrdə qeyd etdiyimiz kimi, bir sənətkarın öz milli tarixini, etnik-mədəni köklərini, milli kimliyini tərənnüm, təbliğ etməsi, ucaltması onun insani və ədəbi haqqıdır. Bu cəhətdən heç kəs Firdovsini İran şahlarının tarixindən əsər yazmaq məsələsində qınaya bilməzdi. Əksinə, onun bu niyyəti böyük və müdrik türk hökmdarı Sultan Mahmud Qəznəvi tərəfindən alqışlanmış və o, Firdovsinin yazacağı əsərin hər bir beytinə bir qızıl vəd etmişdi. Bu, o demək idi ki, Firdovsinin yaşadığı zamanda türk hökmdarları sənətə ədəbiyyata, incəsənətə, mədəni inkişafa xidmət edən fəaliyyətlərə yüksək qiymət verir və müəllifləri maddi cəhətdən dəstəkləyirdilər. Lakin əsər başa gələndən sonra Sultan Mahmud Qəznəvi həmin əsərin hər beytinə bir dəyərsiz mis pul verməyi əmr etmişdir. Səbəbi o idi ki, Firdovsidən tarixdə gəlib-getmiş şahlar haqqında mənəvi-əxlaqi, fəlsəfi-idraki baxımdan yüksək dəyərə malik əsər gözləyən sultan nəticədə millətçilik şüuru ilə zəhərlənmiş, ərəblərə və türklərə nifrət, kin saçan bir əsərin meydana çıxmasına şahid olmuşdur. Təbii ki, Şərq ictimai-mədəni düşüncə tarixində məşhur olmuş "türk ədaləti" əxlaqının daşıyıcısı olan Sultan Mahmud Qəznəvi Firdovsinin bu əsərini heç vaxt alqışlaya bilməzdi. Çünki bu əsər Şərq dünyasının siyasi, ictimai, milli, mənəvi, etnik-mədəni sabitliyinə deyil, düşmənçiliyə xidmət edirdi.

Nizami sənət meydanına atılanda qarşısında "Şahnamə" kimi antimilləti bir abidə var idi. Məhz bu abidə ona tarix və ədəbiyyat qarşısında öz yerini, rolunu və missiyasını müəyyənləşdirməkdə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir. Şair öz qarşısına "Şahnamə"nin ədəbiyyat tarixində, bədii-estetik düşüncədə yaratdığı antihumanist və antimilləti ənənəni aradan qaldırmaq, Şərqin üç böyük etnosunu – ərəbləri, farsları və türkləri, o cümlədən dünyanın bütün xalqlarını bir-birinə düşmən edən əsər yox, onları mənəvi vəhdətə, birliyə gətirən əbədiyaşar əsər yaratmaq məqsədini qoymuş və "Xəmsə" ilk növbədə məhz bu məqsədin məhsulu kimi meydana çıxmışdır. "Xəmsə"yə daxil olan məsnəvilərin mövzu və süjetlərinin, demək

olar ki, hamısının “Şahnamə”dən götürülməsi, yaxud onların bu və ya digər şəkildə “Şahnamə” ilə əlaqələnməsinin səbəbi budur. Nizaminin şah obrazlarının “Şahnamə” ilə səsələnməsinin də əsasında bu durur. Şair bütün “Xəmsə” boyunca öz qəhərmanlarını Firdovsinin eyni qəhrəmanları ilə müqayisə etmiş, bunların fərqli bədii-estetik niyyət və məqsədlərə xidmət etdiyini vurğulamışdır. Nizami “Xəmsə”nin nümunəsində yeni “Şahnamə” yaratmış və bunu əsərlərində daim bəyan etmişdir. Böyük mütəfəkkir “İskəndərnamə” əsərində öz məsnəvisini dəfələrlə “Şahnamə” adlandırmışdır. O, məsnəvinin əvvəlində bu barədə geniş şəkildə bəhs açmış, Firdovsi “Şahnamə”si ilə öz “İskəndərnamə”si arasındakı bədii-estetik, ideya-məzmun fərqlərini bədii dillə şərh etmişdir.

Şair məsnəvinin birinci kitabı olan “Şərəfnamə”nin “Öz nəfsinə öyüd və nəsihət” adlı hissəsində deyir:

*Dastanı sevənlər, şeiri duyanlar
Nəğmələr dinləmir bir çox zaman var.
Yazmalı elə bir uğurlu dastan
Onda bir incəlik duysun oxuyan.
Bildim ki, bu naxış bəyənər dostlar,
Verdim bu dastanı yazmağa qərar [Gəncəvi 1982, 42].*

Şairin bu misraları o qədər gözəldir ki, hər şey adama sadə təsir bağışlayır. Ancaq Nizami sözə məna verən, onu dərin mənalarla yükləyən şair olmuşdur. Onun hər bir sözünün, misrasının, beytinin alt məna qatı var. Bu cəhətdən, Nizami yuxarıdakı beytlərdə məsnəvinin yazarkən əsaslandığı yaradıcılıq prinsiplərini əks etdirmişdir.

Şairə görə, epik əsərlər yazan şairlər daha çox tarixi nəzmə çəkmək yolu ilə gedirlər. Onlar bu zaman yaratdıqları obrazı daha çox tarixi prototiplərə oxşatmağa çalışır, onlara lirik-psixoloji cizgilər vururlar. Nizami bu cür obrazlaşdırmanı qəbul etmir. Şairə görə, epik əsərlərin qəhrəmanları tarixi, yaxud əfsanəvi prototiplərin təkrarı, kalkası olmamalı, həmin prototiplər əsasında yeni obrazlar, xarakterlər yaradılmalıdır. Yəni Nizamiyə görə, sənətkar ölüb-getmiş, yaxud əfsanə və rəvayətlərin yaddaş faktına çevrilmiş prototipləri canlandıraraq diriltməlidir. Bunun üçün isə obrazı prototipin mexaniki təkrarı şəklində deyil, canlı xarakter şəklində yaratmaq lazımdır. Bu isə sənətkardan tarixə təkcə epik təsvir prizmasından deyil, eyni zamanda lirik-psixoloji cizgilər mövqeyindən yanaşma tələb edir.

Nizami yuxarıdakı beytlərdə özünə qədərki epik ədəbiyyatın bədii-estetik prinsiplərindən imtina etdiyini bəyan etməklə özünü yeni prinsiplərini ortaya qoyur. O, bu cəhətdən Firdovsini köhnə epik

ənənənin, özünü isə yeni epik ənənənin nümayəndəsi kimi təqdim edir:

*Doğrular yanında varmıdır bundan
Daha xoş simalı, sevimli dastan?
Başqa dastanları arasan bir az,
Millətlər yanında doğru sayılmaz.
Kəskin qələmlərlə ciddi yazılan
Bu dastanda yoxdur azacıq yalan.
Kəskin qələmlərin gücüylə bu gün
Başqa dastanlara olmuşdur üstün [Gəncəvi 1982, 42].*

Şairə görə, bədii əsərin əsas estetik prinsiplərindən biri onun həqiqəti bəyan etməsidir. Bədii əsər yalanı yox, doğrunu tərənnüm və təbliğ etməli, bununla da oxucuları çaşdırmamalı, onların mənəviyyatını yalanla deyil, həqiqətlə qidalandırmalıdır. Nizami belə hesab edir ki, ona qədər İskəndər haqqında yazılmış əsərlərdə çoxlu yalanlar vardır. Şair bununla konkret olaraq Firdovsinin yaratdığı İskəndər obrazını nəzərdə tutur. Nizamiyə görə, Firdovsinin İskəndər obrazı və tarixi "Millətlər yanında doğru sayılmaz". Bu misranın məna yükü çox dərinidir. Şair bununla Firdovsinin İskəndər obrazının təcəssüm etdirdiyi idealların başqa millətlər, xalqlar tərəfindən həyat həqiqəti kimi qəbul edilməsinin mümkünsüz olduğunu söyləyir. Burada məsələ İskəndər haqqındakı süjetin həqiqətə nə dərəcədə uyğun gəlib-gəlmədiyi ilə yox, Firdovsinin bu obrazla nə demək istədiyi, həmin obrazda təcəssüm etdirdiyi müəllif ideyası ilə bağlıdır. Firdovsi İskəndəri tarixdə mənfi rol oynamış fəth kimi təqdim etmiş və bir fars millətindən olan müəllif kimi ona öz nifrətini ifadə etmişdir. Nizaminin "Millətlər yanında doğru sayılmaz" misrası Firdovsinin İskəndər obrazını farslardan başqa digər xalqların sevəcəyi, qəbul edəcəyi ideal kimi yaratmadığını göstərir. Nizamiyə görə, İskəndər tarixən necə bir insan və hökmdar olmasından asılı olmayaraq, Firdovsi onu insanlığa, humanizmə, xalqlar arasında birliyə və vəhdətə xidmət edən obraz kimi yaratmalı idi. Mütəfəkir şair bununla ədəbiyyatın missiyasının ayırmıçılıq deyil, vəhdət olduğunu bəyan edir.

Nizami daha sonra İskəndər obrazının nümunəsində öz "Şahnamə"si ("Şərəfnamə") ilə Firdovsi Şahnamə"sini açıq şəkildə müqayisə edir:

*Şahanə şərablə dolmuş bədəsi,
Adlanmış "Şahların Şərəfnaməsi".
Köhnə söz ustası, o tuslu şair
Söz gəlinlərini bəzədi bir-bir.*

*Düzdü dastanlara çox inci, gövhər,
Yenə də qaldı çox bakirə sözlər.
Yazsaydı tarixdə bütün olanı,
Çox uzun sürərdi onun dastanı.
Sevmədiklərinə etmədi hörmət,
Bəyəndiklərinə göstərdi rəğbət.
Dostlara o paydan ayırdı bir az,
Halvanı təkliddə yemək yaramaz.
Nizami bu sapa düzərkən gövhər,
Qələmdən silindi qələm görənlər.
Hansı bir incini keçirdi ələ,
Onları çəkdi öz söz çəkisiylə.
Uğurla ucaltdı "Şərəfnamə"ni,
Köhnəni bununla əylədi yeni [Gəncəvi 1982, 42-43].*

Nizami aydın şəkildə göstərir ki, Firdovsi İskəndər haqqında yazarkən bir çox məsələlərə qəsdən toxunmamışdır. Əgər o, həqiqətən "İskəndərin tarixini" yazmağı qarşısına məqsəd qoysa idi, onda onun əsəri tamamilə başqa bədii-estetik mahiyyət kəsb edərdi. Ancaq Firdovsi "Şahnamə"də İskəndərin tarixinə bir mütəfəkkir və müdrik sənətkar kimi yox, adi bir millətçi, egoist şüubi sənətkar kimi yanaşmışdır. Firdovsi İskəndər haqqındakı qaynaqlardan öz fars-sasani maraqlarına xidmət edən faktları götürmüş, insanlığını mənafeyinə xidmət edən faktları kənara atmışdır. Lakin Nizami tarixi qaynaqlara və epik poeziyaya münasibətdə tamamilə yeni prinsiplər əsasında "Millətlər yanında doğru sayılmayan" köhnə ənənəni aradan qaldıraraq, bütün xalqlar tərəfindən qəbul edilən yeni ənənə yaratmışdır.

Böyük sənətkar İskəndər obrazını yaradarkən tətbiq etdiyi yeni bədii-estetik prinsipləri belə bəyan edir:

*Yaratmaq fikriylə yeni "Şahnamə",
Açdım hər şivədən böyük həngamə.
O heyrət verici əfsanələrdən
Şahların adına qitə çəkərkən
Zehnimdə hər güzgü parlatdımsa mən
İskəndər xəyalı keçdi önümdən [Gəncəvi 1982, 45].*

Bu misralardan aydın olur ki, Nizami öz son əsəri ilə bilvasitə "Şahnamə" yaratmaq istəmişdir. O, öz "Şahnamə"sinə qəhrəman prototipi axtarmaq üçün dünya şahları haqqında yazılı və şifahi qaynaqlara baş vurmuş, məşhur hökmdar obrazlarını bir-biri ilə müqayisə etmiş, nəhayət, İskəndərin üzərində durmuşdur. Şair açıq

şəkildə yazır ki, bütün şah obrazları içərisində onun diqqətini cəlb edən əsas sima İskəndər olmuşdur.

Nizamini İskəndər obrazının aşağıdakı cəhətləri cəlb etmişdir:

*Boş baxma sən buna, uca şəhriyar
Həm qılınc vurandır, həm də tacidar.
Xalq ona taxt-tac sahibi deyir,
Ölkələr fəth edən böyük cahangir.
Vəzirə həkimi bir şəxs olduğundan
Ona da hikmətdən yazıldı fərman.
Baxanlar görüncə onu dinpərvər,
Ona da peyğəmbər adı verdilər.
Bilənlər əkdüyü üç toxumdan mən,
Bir ağac əkərəm, həm uca, həm şən.
Canahgirliyini edərəm elan.
Hikmətlə bəzəkli söz yazaram mən,
Köhnə tarixləri tazalaram mən.
Döyərəm qapını peyğəmbərliyə,
Tanrı da bəyənmiş "peyğəmbər" deyər.
Üç qapı tikdum: üç xəzinə demək,
Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək [Gəncəvi 1982, 45-46].*

Göründüyü kimi, Nizami İskəndəri bir şah-fateh, filosof və peyğəmbər kimi təqdim etmək istəmişdir. Bütün bu üç xüsusiyyətin İskəndərin obrazında qovuşması onun ideal şah obrazını yaratmışdır. Almaz Ülvinin (Binnətova) yazdığı kimi, dahi şairi ideal hökmdar – alicənab, qüdrətli, adil hökmdar yaratmaq fikri heç bir zaman tərk etməmişdir. Elə bir hökmdar ki, başqalarına nümunə olsun, onları öz xalqlarının taleyi barəsində düşünməyə vadar etsin, insanları iztirablardan qurtarsın, xalqın xoşbəxtliyi və firavanlığı qayğısına qalsın. *"İdeal hökmdar ideyasının əks olunması üçün Makedoniyalı İskəndər obrazı daha məqsəduyğun idi"* [Ülvi 2021, 707].

Nizami "İskəndərnamə" məsənəvisini yazmamışdan əvvəl bütün mümkün qaynaqlara baş vurmuş, yaradıcılıq axtarışları aparmışdır. Bu cəhətdən, onun İskəndər haqqındakı rəvayətlərə münasibəti bədii-estetik prinsiplər baxımından diqqəti cəlb edir. Çünki şairin həmin rəvayətlərə münasibətdə tətbiq etdiyi yanaşma prinsipləri sənətkarın eyni zamanda folklor mətnlərinə münasibətini inikas edir. Çünki İskəndər haqqında rəvayətlərin Nizamiyə hansı formada – yazılı, yaxud şifahi şəkildə çatmasından asılı olmayaraq, onlar bütün hallarda folklor mətnləridir. Yəni İskəndərin həyatı əfsanə və rəvayətlərdən ibarət qalın bir folklor

örtüyünü bürünmüşdür. Onun haqqında istər yazılı qaynaqlardakı bilgilər, istərsə də şifahi ənənədəki məlumatlar tipologiyasına görə bütün hallarda folklor mətnləridir. Çünki öz əzəmət və möhtəşəmliyi ilə insanları heyratə salmış böyük hökmdar və fatehin həyatı elə sağlığında folklorlaşmış, onun məğlub edilməz, qarşısı alınmaz sərkərdə olması haqqındakı əfsanə və rəvayətlər işğal etdiyi ölkələrə özündən qabaq gedib çatmışdır. Bu mətnlər əvvəlcə şifahi şəkildə yayılmış, sonra yazılı qaynaqlara da düşmüşdür. Yəni Nizamiyə çatan bilgilər artıq folklorlaşmış məlumatlardır. Bu mənada, Nizaminin həmin rəvayətlərə münasibəti onun bilavasitə folkora münasibəti deməkdir.

Şair məsnəvinin “Dastanın başlanğıcı” adlı hissəsində İskəndərin necə doğulmasından bəhs edərək bu barədə müxtəlif rəvayətlərin olduğunu göstərir:

*Bu dastan haqqında rəvayət çoxdur,
Hər kəsi dinlərəm, inadım yoxdur* [Gəncəvi 1982, 62].

Beytdən aydın olur ki, İskəndər haqqında olan rəvayətlər təkcə eyni bir süjetin oxşar variantları yox, həm də bir-birindən tamamilə fərqlənən versiyalardır. Nizaminin onlarda tanış olmaqda heç bir “inad göstərməməsi”, bütün rəvayətləri “səbirlə dinləməsi” buna işarədir. Yəni bu mətnlər arasında bəzən o qədər böyük fərqlər vardır ki, Nizamidən bir başqası, bəlkə də, onları kənara atardı. Necə ki, Firdovsi İskəndər haqqında “özünə sərf edən” rəvayətlərə əsaslanmış, “sərf etməyənləri” isə kənara atmışdır: “Sevmədiklərinə etmədi hörmət, // Bəyəndiklərinə göstərdi rəğbət” [Gəncəvi 1982, 43].

Nizami bu yolla gedə bilməzdi. Qəzənfər Əliyevin yazdığı kimi: “*Ümumbəşəri ideyalar tərənnümçüsü Nizami Şuubilik tərəfdarı və aludəçisi olan “Şahnamə” müəllifinin İskəndər haqqındakı rəvayətlərə olan qərəzli münasibətini duymaya bilməzdi*” [Əliyev 1982, 9].

Folklorşünaslıqda eyni bir mətnin yaxın oxşarı – *variant*, uzaq oxşarı, yəni ayarlarında böyük fərq olan oxşarı – *versiya* adlanır. Həqiqət axtarışında olan Nizami eyni bir rəvayətin bir-biri ilə yaxın olan variantlarını da, məzmun və süjet baxımından çox fərqlənən versiyalarını da “inadla” öyrənmişdir. Şairin mətnlərə bu yanaşması müasir elmi yanaşma tipologiyası baxımından bir folklorşünas yanaşmasıdır. Yəni Nizami mətnlərə münasibətdə müasir folklorşünaslıqda olduğu kimi yanaşmışdır.

Folklorşünaslıqda tədqiq olunan mətnin variantlarının, yaxud versiyalarının çox olması əlverişli hal sayılır. Çünki bu, tədqiqatçıya

mətnin məna aləminin dərinliklərinə enməyə imkan verir. Belə ki, hər bir variantda, yaxud versiyada tədqiqatçıya doğru yolu göstərəcək işarələrin olması mümkündür. Nizami də İskəndər haqqında Firdovsi kimi "Millətlər yanında doğru sayılmayan" əsər yox, məhz "doğru sayılan", yəni bütün xalqlar tərəfindən bədii-fəlsəfi, milli-ədəbi baxımdan məmnunluqla qəbul ediləcək bir əsər yazmaq üçün bütün variant və versiyalara baş vurmuşdur.

Əlbəttə, bizim bu yazdıqlarımıza etiraz oluna bilər ki, Nizami folklorşünas yox, şair idi. Lakin Nizaminin təkcə şair yox, həm də mütəfəkkir filosof, ensiklopedik bilgilərə, həmçinin dərin ədəbi-estetik savada malik alim olduğunu da unutmaq olmaz. Məhz alim təfəkkürü, yazılı tarixə və şifahi ənənəyə (folklor yaddaşına) münasibətdə dərin biliklərə sahib olması ona İskəndər haqqında yazılı və şifahi qaynaqlardakı saysız-hesabsız bilgilər arasında düzgün ədəbi-metodoloji mövqe tutmağa imkan vermişdir. Nizami müəyyənledirmişdir ki, İskəndər haqqında rəvayətlər iki əsas versiya ətrafında birləşir. Q.Əliyevin göstərdiyi kimi, onlardan birində İskəndərin sadəcə bir tərki-dünya oğlu olması və Makedoniya hakimi Feylıqus (Filipp) tərəfindən oğulluğa götürülməsi, digərində isə onun İran şahı Daranın oğlu, yəni sonralar məğlub etdiyi Daranın qardaşı olması təsdiq edilir. "*Nizami hər iki rəvayət haqqında məlumat verirsə də, lakin o təsdiq edir ki, İskəndər Feyləqusun oğludur*" [Əliyev 1982, 11].

İskəndər haqqında birinci versiya rumlara – yunanlara aid rəvayətdir:

*Belə nəql edir bu vəqəni rumlar:
Bir qadın var imiş çox yoxsul.
İkicanlı idi, tapmadı çarə,
Yurdundan ərindən düşdü avarə...* [Gəncəvi 1982, 62].

Qadın uşağı dünyaya gətirir və ölür. Makedoniya hakimi Feyləqus onu tapdıqdan sonra oğulluğa götürür və özünün vəliəhdi elan edir.

İskəndər haqqında ikinci versiya zərdüştilərə – iranlılara aid rəvayətdir:

*Zəddüştilərdə var başqa rəvayət,
Verir İskəndəri Daraya nisbət.
Vurdum tarixləri mən bir-birinə,
Baxdım Firdovsinin öz əsərinə.
Hər iki rəvayət, mənə, pozuqdur,
Uydurma sözlərdir, həqiqət yoxdur.*

*Doğrusu budur ki, bilir hər diyar,
Feyləqusun oğludur böyük tacidar.
Bunlarda həqiqət görmədim bir az,
Tarixçi bunları qələmə almaz* [Gəncəvi 1982, 63].

Göründüyü kimi, Nizami istər yunanlara (rumlara), istərsə də iranlılara (zərdüştilərə) aid rəvayət-versiyanın hər ikisini saxta, həqiqətdən tamamilə uzaq, ciddi və obyektiv bir tarixçinin qəbul edə bilməyəcəyi mətnlər kimi rədd edir. Şair çoxsaylı rəvayətləri təhlil edərək, bunların İskəndər haqqında həqiqəti deyil, onları yaradan xalqların milli maraqlarını əks etdirməsi qənaətinə gəlmişdir. Başqa sözlə, həm rumlar, həm də iranlılar İskəndərin tarixini öz dövlət maraqları baxımından saxtalaşdırmışlar. Bunun əsasında o dururdu ki, İskəndərin Misiri və İrani fəth etməsini nə Misir rumları, nə də iranlılar qəbul edə bilmirdilər. Çünki onların ideologiyasına görə, Misir və İran taxtına həmin sülalələrdən olmayanlar otura bilməzdilər. İskəndər isə real olaraq hər iki dövlətin taxt-tacına sahib olmuşdu. Buna görə də, rumlar və iranlılar onun haqqında ayrı-ayrılıqda saxta rəvayətlər düzəltmişlər.

Rumların versiyası elm aləmində “Saxta Kallisfen” romanı adlanır. Bu barədə Xəlil Yusifovun araşdırmasından göründüyü kimi, həmin romanda İskəndər Misir fironlarının nəslindən olan bir adam kimi, yəni Misir taxt və tacına qanuni hüququ olan bir hökmdar kimi təqdim olunur. Guya fironlar nəslindən olan kahin Nəqtənəb Misirdən Yunanıstana qaçır. Filippin arvadı Olimpiya ilə yaxınlaşır və İskəndər ondan dünyaya gəlir. Bununla “Saxta Kallisfen” İskəndərin Misir taxt və tacına qeyri-qanuni şəkildə yiyələnmədiyini sübut etməyə çalışırdı. İranda da belə bir hadisə baş verir. İskəndər II Daranın oğlu (II Daranın Feyləqusun qızından olan oğlu – Ü.B.), III Daranın qardaşı, İran taxtının tam hüquqlu varisi, “fərr” sahibi olan bir hökmdar kimi təsvir edilir [Yusifov 1982, 170-171]. Dahi şair bu yalanları rədd edib çoxlu mənbələrə əsaslanaraq, İskəndərin Feyləqusun oğlu olması fikrinə tərəfdar çıxır. “*Bu, Nizaminin mövzuya yanaşma metodunu, həyat həqiqətlərini doğru təsvirə meyl etdiyini göstərir*” [Yusifov 1982, 173].

Göründüyü kimi, X.Yusifov Nizaminin İskəndər haqqında rəvayətlərdən istifadə zamanı tətbiq etdiyi, əsaslandığı və bəyan etdiyi bədii-estetik prinsipləri sənətkarın “mövzuya yanaşma metodu” kimi şərh edir. Bu metodun əsasında “həqiqət” durur. Həqiqət – oxucuları təsvir etdiyi əhvalatlara inandırmaq Nizaminin öz əsərlərində əsaslandığı əsas bədii-estetik meyardır. Şair bütün yazılı və şifahi qaynaqlara bu ölçüdən yanaşır. Oxucunu aldatmamaq,

onu doğru yola yönəltməyi Nizami öz sənətkar kredosu hesab edir.

Ancaq bütün bu deyilənlər Nizaminin ədəbiyyata məhz bir "tarixçi" gözü ilə baxması, yəni şahların tarixindən bəhs edərkən öz dövrünün tarix elminin nəzəri-metodoloji prinsiplərinə əsaslanması demək deyildir. Bu cəhətdən, Nizaminin "həqiqət" deyərkən nəyi nəzərdə tutduğunu, daha dəqiq desək, şairin "həqiqət" anlayışının bədii-estetik məzmununun nədən ibarət olduğunu aydınlaşdırmaq zərurəti yaranır.

Nizami "həqiqət" dedikdə gerçəklikdə baş verən hadisələrin mexaniki şəkildə təsvirini nəzərdə tutur. Əgər o, bu prinsiplərə əsaslanırsa idi, bədii-estetik cazibəsi ilə dünya oxucusunu heyərətə salan əsərlər yarada bilməzdi. Bu cəhətdən, Nizaminin bəyan etdiyi həqiqət anlayışı "bədii həqiqət" mənasında olan ədəbi-estetik kateqoriyadır. Həmin kateqoriyanın mahiyyəti haqqında şair öz əsərlərində dəfələrlə bəhs etmişdir. Sənətkarın "Leyli və Məcnun" əsərində baş qəhrəmanlarla bağlı yazılı və şifahi ənənədəki əfsanələr haqqında dediyi "Bu ayə olsa da aləmə bəlli, // Qəlbə gətirməyir şadlıq, təsəlli. // Şadlıqdır eyhamdır sözün arğacı, // Bunlarla düzəlir söz ehtiyacı" [Gəncəvi 1981, 48] misrələrini bir daha xatırlayaq. Nizami bu misrələrlə reallığa romantik yanaşma sərgiləyir. Başqa sözlə, yaradıcılıq üslubu etibarilə romantizm metodu ilə yazıb-yaratmış Nizamiyə görə, reallıqdan götürülmüş hər bir mövzu sənətkar tərəfindən oxucunun bədii-estetik zövqünü humanist dəyərlərlə zənginləşdirəcək üslub və dərəcədə işlənməlidir. Şair İskəndər haqqında rumların və iranlıların versiyalarını ona görə qəbul etmir ki, hər iki rəvayət bütün insanlığa deyil, şüubi-millətçi maraqlara xidmət edir. Bu cəhətdən, Firdovsi "Şahnamə"si nə qədər möhtəşəm əsər olsa da, fars-sasani "həqiqətinin" çərçivəsini aşaraq, dünya xalqlarının bədii həqiqətinə çevrilə bilmir. Bu yerdə Nizami yaradıcılığında işlənmiş "gözəl yalan" anlayışı yada düşür.

Şair "gözəl yalan" dedikdə lirik-romantik cizgilər vurlmuş həyat lövhəsini nəzərdə tutur. Onun xələfi Məhəmməd Füzulinin "Şair sözü yalan olur" ifadəsi də bu məzmundadır. Çox vaxt Füzulinin bu kəlamını hərfi mənada başa düşürlər. Burada "yalan söz" mayasında həqiqət duran bədii gözəllik deməkdir. Bu, məzmunla formanın vəhdəti anlamındadır. "Doğru" olan məzmun "yalan" olan şair fantaziyası, yəni təxəyyüldən doğulan cizgilərlə gözəl forma kəsb etməlidir. Nizami də İskəndər haqqında rəvayətləri bir folklorşünas duyumu ilə araşdıraraq, onların içərisindən həqiqət "toxumunu" (real məzmunu) axtarıb-tapmış və bu toxuma dünya oxucusunun "bədii həqiqət" kimi qəbul edəcəyi ecazkar bədii-estetik

don “geyindirərək” (forma verərək) möhtəşəm və əbədiyaşar bir sənət abidəsi yaratmışdır.

Ədəbiyyat

- Əliyev, Q. 1982. *Qəhrəmanlıq dastanı. N.Gəncəvi. İskəndərnamə. Şərəfnamə*. Fars dilindən tərcümə edəni Abdulla Şaiq. İqbalnamə. Fars dilindən tərcümə edəni Mikayıl Rzaquluzadə. Bakı: Yazıçı.
- Gəncəvi, N. 1982. *İskəndərnamə. Şərəfnamə*. Fars dilindən tərcümə edəni Abdulla Şaiq. İqbalnamə. Fars dilindən tərcümə edəni Mikayıl Rzaquluzadə. N.Gəncəvi. Bakı: Yazıçı.
- Gəncəvi, N. 1981. *Leyli və Məcnun*. Filoloji tərcümə Mübariz Əlizadəninidir. N.Gəncəvi. Bakı: Elm.
- Makovelski, A. 1947. “Nizaminin “İskəndərnamə” poeması haqqında”. *“Nizami” məcmuəsi*, 52-63. 4 kitabda, 4-cü kitab. Bakı: Azərnəşr.
- Ülvi (Binnətova), A. 2021. “Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə”si”. *Nizami Gəncəvi klassik və müasir tədqiqlərdə (məqalələr məcmuəsi)*, 706-714. Bakı: Elm və təhsil.
- Yusifov, X. 1982. *Şərqdə İntibah və Nizami Gəncəvi*. X.Yusifov. Bakı: Yazıçı.

Artistic and aesthetic features of Nizami Ganjavi’s poem “Iskandername”

Ülkər Baxshiyeva¹

Abstract

As in all of Nizami’s works, in the poem «Iskandername» he attached special importance to the national-historical values, including the preservation of the harmony of historical truths. At the same time, the evaluation of the character of Iskandar, the main character of the poem «Iskandername», as a type of historical personality does not go unnoticed. While embodying the image of the genius Nizami Iskander, he opposes the ideas of nationalism, criticizes the unethical nationalist spirit of Ferdowsi’s attitude towards Iskander. In the article, a special place has been devoted to this aspect, and the realities of the spiritual and moral approach in Nizami Ganjavi’s attitude towards Iskander have been analyzed. As we know, N.

¹ *Ülkər E. Baxshiyeva* – doctor of philosophy in philology, head teacher of the Department of Literature Teaching Technology of the Faculty of Philology of ADPU.

E-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5994-2356

For citation: Baxshiyeva, U. E. 2023. “Artistic and aesthetic features of Nizami Ganjavi’s poem “Iskandername”. *Golden scripts* 1: 53–65.

Ganjavi gave high value to Ferdowsi's position in Eastern literature and his poem «Shahname». Although Nizami talks about the merits of the artistic-historical qualities of the Shahnameh poem, he criticizes Ferdowsi for the incorrect assessment of historical realities and the personality factor. In the process of analysis, the advantages of Nizami's truthfulness in relation to Alexander over Ferdowsi's falsification are revealed, and Nizami's loyalty to historical truths as a Turkish writer is kept in focus. As a result, the false thoughts formed about Alexander in Ferdowsi's «Shahname» are trivialized and these thoughts are replaced by the real-historical image of Alexander in Nizami's «Iskandernamə».

Key words: *Nizami, "Iskandernamə", Iskander, poem, Ferdowsi, history.*

References

- Əliyev, Q. 1982. *Qəhrəmanlıq dastanı*. N.Gəncəvi. İskəndərnamə. Şərəfnamə. Fars dilindən tərcümə edəni Abdulla Şaiq. İqbalnamə. Fars dilindən tərcümə edəni Mikayıl Rzaquluzadə. Bakı: Yazıçı.
- Gəncəvi, N. 1982. İskəndərnamə. Şərəfnamə. Fars dilindən tərcümə edəni Abdulla Şaiq. İqbalnamə. Fars dilindən tərcümə edəni Mikayıl Rzaquluzadə. N.Gəncəvi. Bakı: Yazıçı.
- Gəncəvi, N. 1981. Leyli və Məcnun. Filoloji tərcümə Mübariz Əlizadəninidir. N.Gəncəvi. Bakı: Elm.
- Makovelski, A. 1947. "Nizaminin "İskəndərnamə" poeması haqqında". *"Nizami" məcmuəsi*, 52-63. 4 kitabda, 4-cü kitab. Bakı: Azərnəşr.
- Ülvi (Binnətova), A. 2021. "Nizami Gəncəvinin "İskəndərnamə"si". *Nizami Gəncəvi klassik və müasir tədqiqlərdə (məqalələr məcmuəsi)*, 706-714. Bakı: Elm və təhsil.
- Yusifov, X. 1982. *Şərqdə İntibah və Nizami Gəncəvi*. X.Yusifov. Bakı: Yazıçı.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta-siga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany: Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti." *Oltin bitiglar* 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: oltinbitiglar@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 03. 2023-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62